

LEZINGENCYCLUS 'DE WIJZEN IN HET OOSTEN'
VERSLAG LEZING JAN ROTMANS
29 augustus 2013

Tijdens zijn lezing probeert Jan Rotmans onder de huid van de aanwezigen te komen, zodat ze niet meer rustig slapen. Tijd is zijn beste metgezel, wat meer staat voor de samenleving die aan het veranderen is. Rotmans is blij onderdeel te zijn van deze kantelperiode, een periode waarin heel veel tegelijk verandert. Wij mensen hebben het vermogen ons snel aan te passen aan veranderingen.

We leven niet in een tijdperk van verandering, maar in een verandering van tijdperk. Dit gebeurt maar eens in de 100 jaar. De laatste keer was eind 19e eeuw, toen er nog sprake was van weinig zorg, onderwijs en kiesrecht. Daarna werd er overgeorganiseerd in een moderniseringsproces. Nu is er sprake van reflexerende modernisering, waarin we onze eigen uitgangspunten ter discussie stellen. Dit is het fundament voor een nieuw type samenleving.

Indicaties van een kantelperiode, zijn een collectief unheimisch gevoel, chaos, dynamiek en een nieuwe macht van onderop, geen duidelijke richting, creatieve mensen en conflicten tussen de bestaande en nieuwe orde. We hebben onder andere te maken met gebrek aan leiderschap. Rutte roept de burger op een auto te kopen, maar dat is niet de manier om om te gaan met complexiteit. Datzelfde geldt voor de uitspraak van Asscher dat we de crisis over 2 jaar hebben bedwongen. Er zijn steeds meer conflicten tussen de bestaande macht die het willen houden bij het oude en mensen die willen veranderen en de macht willen krijgen. In het jaarverslag van Raad van State staat letterlijk vanuit Rotmans boek beschreven dat Nederland zich in een overgangssituatie bevindt. Veel politici voortschrijdend inzicht, Wouter Bos (met de kennis van nu) Wat betreft nieuw leiderschap, moeten we hopen op politici, maar de kanteling is niet te benaderen en op te lossen vanuit 1 politieke zienswijze. Leiderschap zit in ons, in nieuwe netwerken, in mensen in de samenleving.

Een kantelperiode is een ADHD periode. Dat moet niet te lang duren, dan worden mensen bloednerveus. Er is een verandering gaande van verticaal naar horizontaal, van centraal naar decentraal en van top-down naar bottom-up. Nu zitten we in de kantelperiode daartussenin. Binnen deze paradigma wisseling van het oude naar het nieuwe wereldbeeld is een andere manier van sturen en een andere manier van dingen doen nodig. In het nieuwe denken wordt meer uitgegaan van langetermijn, rendement en samen. Het oude wankelt en het nieuwe komt op, met vallen en opstaan en veel weerstand. Dat er bijvoorbeeld nog 20 verschillende radio- en tv omroepen bestaan komt door de oude samenleving. De omroepen zijn ontstaan op basis van ideologie en religie. Rotmans noemt het onderscheid overbodig en dat is het ook eigenlijk wel, het einde is in zicht. Alles wat je nu niet meer zou bedenken, kan worden opgeheven. Zodra Rotmans met Urgenda bereikt wat ze voor ogen hebben, zullen ze zichzelf overbodig maken. Dit zou ook moeten gelden voor de provincie.

Evolutionair is stap voor stap en revolutionair is radicaal anders. Veel mensen doen dit al of willen dat. Ze worden geen lid meer, willen niet worden gereduceerd tot een nummer in een logge bureaucratie van staatsbedrijven. Ze gaan het zelf doen vanuit passie en inspiratie. Daarom komen er steeds meer ZZP'ers. Mensen kunnen elkaar inspireren, maar zijn deze kernwaarde kwijtgeraakt.

In de samenleving 3.0 kan glocalisering gezien worden als het Overijsselse noaberschap. De waardeverschuiving van oude naar nieuwe waarden, omvat efficiency versus vertrouwen en regelzucht versus keuzevrijheid. Rotmans wordt letterlijk ziek van efficiency en

doelmatigheid. Als hoogleraar bijvoorbeeld moest hij rekening houden met outputfinancieringen, ofwel hoe meer afgestudeerden, hoe meer inkomsten. Maar het gaat juist om het inspireren van leerlingen en de band met hen. Ook in de zorg speelt dit. Toen Rotmans na zijn fietsongeluk de zoveelste specialist hoorde zeggen dat er in de toekomst met robots geopereerd zou worden, vond hij het eng worden. Waarom verzetten we ons niet tegen die efficiency en doelmatigheid? Onze basiswaarden zijn tijd, vertrouwen, kwaliteit en keuzevrijheid. We nemen steeds meer afstand van koude waarden. Het Nederlandse zorgsysteem is bureaucratisch en geldverslindend; het duurste van de wereld. Jos de Blok van Buurtzorg is het anders gaan doen, met zelfsturende teams, zonder managers en directeuren. Opvallend is dat diverse zorgbedrijven zeggen dit ook te kunnen, maar bij hen worden de zelfsturende teams wel aangestuurd en krijgt de professional geen ruimte. De kanteling is overal aanwezig. De transformatie is een cultuuromslag die op gemeenten afkomt. Dit wordt dan gedaan aan de hand van een spoorboekje, waarin staat wanneer een transitie geregeld is. Maar een cultuuromslag is niet op te leggen.

Op het gebied van Energie bijvoorbeeld, wordt steeds meer uitgegaan van decentrale, duurzame energie in plaats van centraal, fossiel. Binnen de centrale energie kan worden gekeken naar het vergroenen van de industrie en decentraal naar het vergroenen van de gebouwde omgeving. Zolang de uitstoot van CO2 niet wordt aangepakt, heeft het geen zin. Aan de voorkant moet de hoeveelheid energie worden verminderd, de energie moet schoner opgewekt worden en er moet minder uitstoot zijn. Zo zou de haven van Rotterdam op biomassa kunnen draaien, in plaats van op kolen en olie. Dan is er geen sprake meer van een koolstofknooppunt, maar van een biomassaknooppunt. Rotterdam wordt ook mooi door nieuwe toepassingen op de vierkante meters onbenutte ruimte op daken, gevels en geluidswallen. Dit is allemaal te gebruiken voor energie. In plaats van het dak te zien als eindpunt, kan het een vertrekpunt zijn voor gebiedsontwikkeling. Door te redeneren vanuit nieuwe verdienmodellen kan geld verdiend worden.

Een ander voorbeeld zijn achterstandswijken; van aanbod en product naar vraag en dienst. Als hoogleraar had Rotmans daar een achterstand en moest vooral het eerder geschonden vertrouwen herwonnen worden. De burger wordt hier steeds meer regisseur en de overheid facilitator. De burgerkracht moet worden gereactiveerd en eigen ideeën ontwikkeld. De vier uitgangspunten voor integrale wijkontwikkeling zijn school, thuis, buiten en de wijk. Op school moet de weerbaarheid (fysiek, sociaal, mentaal) vergroot worden. Thuis bij Multi-probleemgezinnen zou er maar 1 vertrouwenspersoon moeten zijn in plaats van tientallen instanties. Als mensen vijandig staan tegenover hun buitenruimte, zijn ze dat ook tegenover hun medemensen. Mensen moeten de waarde van de natuur leren inschatten. Aan de hand van participatieve sessies, kunnen mensen vanuit hun eigen visie hun droomwijk schetsen. Hieruit bleek dat er behoefte was aan ontmoetingsplaatsen, die zijn verdwenen toen de voetbalverenigingen naar de buitenwijken werden verplaatst. Het duurt jaren, net zolang dat het duurde om het zover te laten komen.

In de nieuwe plannen van de Gezondheidszorg staat een knip beschreven tussen verpleging en verzorging. Maar er zou holistisch en mensgericht naar zorg gekeken moeten worden. Door zijn fietsongeluk brak Rotmans bijna alle botten in zijn gezicht wat hem tot een interessante casus maakte. Zijn specialisten waren technici die enkel naar zijn röntgenfoto's keken. Het hebben van een gesprek bleek ondenkbaar; ze hadden geen verstand van mensen. Een liefdevolle behandeling zou het uitgangspunt in de zorg moeten zijn. Ook hier is output debet aan. Thuiszorg 3.0 is Buurtzorg; zelfsturend en zorg op maat. Ouderenzorg 3.0 is Brabantzorg; vanuit perspectief zorgvrager en maximale innovatieruimte voor medewerkers. Jeugdzorg 3.0 is ACT; pro-actieve aanpak, multidisciplinair team en brede, maatschappelijke ondersteuning. In verdienmodellen wordt vaak geen rekening gehouden met kosten waar sprake van is als mensen niet slagen en terugkeren in de samenleving, op straat terecht komen en crimineel worden.

Wat betreft Gebiedsontwikkeling zou niet alles volgepland moeten worden, maar ook ruimte moeten zijn voor vrijlaten en organische ontwikkeling door pioniers. Zo was de wethouder in Utrecht niet voor containerwoningen, omdat hij er nooit in zou willen wonen. Maar de studenten hadden er behoefte aan. Het duurt even voordat dit soort mentale lagen zijn gesloopt. Rotmans noemt het 'vooruit naar vroeger'.

Wat betekent dit voor de overheid? Eigenlijk is een paradox, een schijnbare tegenstelling, een faciliterende overheid die richting geeft en innovatieruimte biedt (sheet). Juist in moeilijke tijden is er behoefte aan een slimme overheid. Help ze daarom met financiële arrangementen en niet met subsidies. Ook moet de overheid mensen laten samenwerken die elkaar anders niet zouden vinden, zoals boeren en chemisch ingenieurs omtrent biobased ondernemen. Ambtenaren moeten geen plannen voor, maar met mensen bedenken en hen proberen te begrijpen. De ambtenaar zit niet meer achter z'n bureau, maar is in de wijk.

De kantelprincipes zijn: 1) organiseer ruimte voor initiatieven van onderop, 2) stimuleer mensen die ruimte te benutten, 3) geef richting door een stip op de horizon te schetsen, 4) neem barrières weg voor doorbraakinitiatieven.

Wat kunnen/moeten we morgen doen? Even niets. België had een tijd geen regering, maar daar ging het verrassend goed. Reflecteren op de laatste paar jaar is nu van belang. Zolang we nog niet bewust bekwaam zijn, moeten we niets doen. Er is ondertussen wel een tekort aan verbinders (van mensen, ideeën, projecten). En overmorgen? Stop met plannen maken, ook dan ontwikkelt een wijk of buurt zich wel, en ga op zoek naar koplopers, friskijkers en dwarsdenkers.

Voor Overijssel heeft Rotmans geen antwoorden, maar hij kan de provincie wel prikkelen. Overijssel moet zich afvragen waar op ingezet moet worden en waarop niet en waarmee over 20 jaar het geld verdient wordt. Ook moet er inzicht zijn waar de kantelaars en het leiderschap zitten. De trends voor Overijssel zijn van top-down naar bottom-up, tussen groei en krimp, verduurzaming economie, energiewereld in beweging en demping groei mobiliteit. Rotmans is juist voor contratrends, die zijn op lange termijn belangrijk. Het gaat om economisch opschalen en samenwerken, transregionaal en glocalisatie (noaberschap), dus Overijssel is gemaakt voor deze nieuwe samenleving. Pijlers van Economie 3.0 zijn bio-economie, duurzame bouw, nieuwe maakindustrie, duurzame afvalverwerking en groene diensten/kennis. Je kunt niet alles kiezen, dus je moet de niches vinden die over 15 jaar bloeiende industrietakken zijn. Ook Overijssel moet richting geven en ruimte bieden. Wat Rotmans betreft is de energieambitie van Overijssel onrealistisch en hij vraagt zich af hoe duurzaam luchthaven Twente is ten opzichte van vrijetijdseconomie/toerisme.

Vanuit de vragen en antwoorden komt naar voren dat je ondeugende ambtenaren nodig hebt en dat een cultuuromslag niet af te dwingen is. Zo komen burgers en de overheid weer dicht bij elkaar en kunnen plannen gerealiseerd worden. Door als ambtenaar of politicus ruimte voor jezelf te creëren om naast de dagelijkse gang van zaken een aantal doorbraakprojecten op te pakken, kun je het verschil maken. Issues zouden niet vanuit partijpolitieke standpunten benaderd moeten worden, maar op buurt- en wijkniveau meer zelf georganiseerd laten worden.